

PAJEK V MREŽI

Vse mesto ga je poznalo kot prebrisanca, ki so mu trgovski posli v zadnjih štiridesetih letih cveteli, da mu nikdar nobena namera, s katero se je bil ukvarjal, ni šla po zlu. O njem so govorili, da je v zvezi s samim hudičem, kajti meščanom, dolincem in hribovcem nikakor ni šlo v glavo, kako je mogoče v enem samem življenju tako silno zabogateti, da mu v mestu ni bilo podobnega ne po premoženju ne po izrednih uspehih, ki jih je požel kot trgovec in gospodarstvenik. Starejšim ljudem še ni zbledel v spominu dan, ko se je bil prvič pojavil za pultom galanterijske trgovinice; in ženskam, ki so v semanjih dneh prihajale iz dolin in hribovskih naselij v mesto ter napolnile starinsko kramarijo, je s prekanjenim, lisjaškim nasmehom prodajal robce, naglavne rute, trakove, šivanke in sukanec, vmes pa se je šalil in je za vsako imel pripravljene takšne, na veselo struno ubrane besede, da se jim je kar kolcalo od smeha. Sprva so mislile, da je stari kramarici Minki v rodu, ko pa so po vztrajnem poizvedovanju le dognale, da se mladi komi Dolinšek slini okrog Minkine hčerke Rozike, so pričele opletati z jeziki:

- »Ojej, saj sploh ni Minkin sorodnik!«
- »Ježeštana, kaj ne poveš! Ja, od kod pa je prišel?«
- »Menda je iz Danj. Za komija pa se je izučil v Kranju.«
- »Ja, ali že veste, da bo vzel Minkino edinko?«
- »O jedetkana, saj bogatija zmeraj vkup leti.«
- »Kakšna bogatija? Reven je ko plašur.«
- »Saj, hihih, zato pa mu je zadišala Minkina štacuna.«

In zares: ni minilo leto, ko se je poročil z Minkino hčerjo Roziko in prevzel vojke trgovine v svoje roke.

Rozika sicer ni bilo lepo dekle: velika, tršata deklina se najbrž ne bi nikoli poročila, če bi se je ne držala dota, ki jo je mladi Dolinšek spretno porabil za povečanje in moderno ureditev starinske Minkine kramarije. In tako je komaj kako leto po Rozikini možitvi nekdanja Minkina branjarija postala največja trgovina v vsem mestu, ki je zalagala majhne podeželske trgovinice in z Dolinškovimi spretnimi manipulacijami zacvetela v trgovsko hišo, ki daleč naokrog ni imela konkurence.

Prva svetovna vojna trgovca Dolinška ni osiromašila ko mnoge okoliške kramarje; nasprotno, ni mu mogla do živega. Njegov trgovski ugled je rasel z vsakim novim dnem. S številnimi spletkami in ukanami je zavidljivo povečal svoje premoženje. Lahko bi postal celo mestni župan, a politika ga ni zanimala kaj več kot toliko, kolikor mu je lahko koristila pri trgovskih poslih. Zvez mu ni manjkalo, zato je bil imenovan za načelnika mestne aprovizacije. No, to je že bilo nekaj, kar je dišalo po dobičkih, in zato se je z vso vnemo

oprijel vodstva aprovizacije. Mestni magistrat se v njegove mahinacije ni vtikal, ker jih preprosto ni poznal, ker jim ni bil kos. Tako je skoraj vsa vojna leta Dolinšek sam skrbel za razdelitev moke, sladkorja in masti med sestradane občane. In ker je bilo te robe na vagone, se je marsikaj prijelo tudi njegovih rok in mu prinašalo denarja na pretek, da je prve dneve po končani vojni, ko avstrijskih kron še niso zamenjali za srbske dinarje, kupil v mestu kar štiri hiše, a poznejša leta si je pridobil na Bledu tri vile, na robu mesta pa zgradil tovarniške objekte. Postal je najbogatejši meščan, za čigar dobiček je delalo kakih sto žensk, ki so se kakor ščurki razlezele po vsej deželi in prodajale njegovo robo — blago, ki so ga tkalke izdelale v njegovi tkalnici. Stroje za tovarno si je nabavil s Češkega, od koder je privabil v mesto tudi tkalskega mojstra, ki je njegove delavke uvajal v tkalsko delo.

Minevala so leta in Dolinškovo premoženje je rastlo ko droženo testo v nečkah. Žena mu je podarila sina Jakoba in hčerko Vilmo. V času med dvema vojnama je Dolinšek živel samo še za trgovino in družino.

Tudi druga svetovna vojna je zanj minila brez večje škode, četudi so se v mestu dogajale strahovite stvari, ko so Švabi plenili, izseljevali, pošiljali ljudi v internacijo, na prisilno delo, v zapore in smrt. Skorumpirani Nemci, ki so zavedne narodnjake preganjali ko nadležen plevel z njive, njemu niso skrivili lasu, kajti njegov denar je imel tudi zanje magično moč.

Šele zlom okupatorjeve nasilnosti je zlomil tudi njega. Oplazila ga je nacionalizacija. Takrat se je razburil, da se je žena bala zanj, češ da ga bo zdaj zdaj »zadelo božje«. Toda te milosti ni bil vreden.

Nekega dne pa je po srčnem infarktu, ki ga je iznenadno napadel, le obležal in ni več vstal. Odpeljali so ga v bolnišnico, kjer so po natančni preiskavi zdravniki ugotovili, da ga je napadel tudi črevesni rak.

Ni mu bilo pomoči. Poslali so ga domov. A ko ga je rešilni avtomobil pripeljal domov, je našel prazen dom: v njegovi odsotnosti mu je umrla žena. Tiho, kakor je živela vsa leta njunega zakona, je ugasnila. Nihče mu ni tega prej povedal, da je preminila; nihče mu pravzaprav tudi ni znal razložiti, kaj ji je bilo, da jo je tako na hitro pobralo.

Njegova hči Vilma je najela zanj bolniško sestro, neko klarisinjo, ki po razpustu samostanske šole ni imela nikake prave zaposlitve, pa se je prelevila v usmiljenko. Mestnim radovednicam je pripovedovala, kadar so jo vpraševale o Dolinškovem počutju, da strahovito trpi, odkar ga je bolezen priklenila na posteljo, da ne more ne živeti ne umreti in da ga po zdravnikovem privoljenju ohranjanja pri življenju samo še z injekcijami morfija... »Živ se pojeda, ker ga uničuje ihta zaradi izgube ogromnega premoženja,« je vselej končala klarisinja.

A ženske so kaj slabo delile usmiljenje z bolniško sestro, kajti brž ko so ji obrnile hrbet, so soglasno izrekle sodbo, da ga ugonablja divja jeza nad izgubo premoženja, ki si ga je bil v dolgih letih nagrabil z ukanami in špekulacijami. In stara Jernejka je nekega dne pribila: »Božja kazni, rečem vam! Ali ste že pozabile, kako grdo je ravnal z Minko, ki je na stara leta ohromela? Ni ji privoščil ne zdravnika ne bolniške nege, četudi je z njeno Roziko pograbil ves njen denar. Zdaj pa ima. Božja kazni...«

Stari Dolinšek pa je polegal v sobi, ki je imela okno na glavno mestno ulico, pozabljen in od vseh nekdanjih znancev docela zapuščen. Na steno zraven okna mu je na njegovo željo usmiljenka obesila ogledalo, ki je bilo edina zveza z zunanjim svetom. V velikem stenskem ogledalu je opazoval

mimoidoče ljudi, nasmejane in polne življenjske vedrine, ki so mimo okna njegove sobe hiteli dalje po mestni ulici, dalje po vsakdanjih opravkih, v življenje, radost in smeh. —

V življenje, radost in smeh? Vsega tega ne bo nikoli več pri njem v gosteh! Njegova utrujena, izmučena duša se zdriza v bolečinah, ki jim ni primere. Rak v črevesju grize in žge ko žerjavica; od bolečin, kakršnih vse svoje življenje ni poznal, njegovo bolno srce samo še lepeta ko preplašeni netopir. Samo še tiktakanje velike stenske ure moti tišino v sobi, ki jo v presledkih napolnjuje hropenje, spočeto nekje globoko v bolnikovem drobovju. Pogled se mu izgubljen lovi po jasni, čisti gladini ogledala, ki visi na steni ob njegovi postelji. Gleda ljudi, ki hite po pločniku mimo njegovega okna dalje po mestni ulici, in prenekateri obraz pozna, mnogo pa je nepoznanih ljudi, ki so se šele po vojni naselili v mestu.

»In vendar ni nikogar k meni razen sestre Ksaverije,« razmišlja, objet od žalosti, »a še njenega obiska se pravzaprav ne morem razveseliti, saj se nikoli ne približa moji postelji, da bi ne držala v rokah brizglje... Prekleti morfij!« —

Oprti na komolce se malce dvigne, komaj za spoznanje, toliko, da se gornji del telesa ne dotika več pregrete blazine, da se mu vsaj malo ohladi vroče, preznojeno hrbtišče. A že naslednji trenutek ga strahovita bolečina, ki švigne skozi bolno drobovje, oplazi ko goreča strela, da se spusti nazaj na ležišče in onemoglo zahrope.

»Kaj praviš, da ni nikogar k tebi?« zašumi v njegovi vročični krvi. »Mar si name že čisto pozabil? Seveda, trideset let je minilo, odkar se je zgodilo tisto med nama. No, da, vse prelahko in prerad pozabljaš na svoje grehe. Zdaj pa sem vendarle tu. Saj si sam. Časa imaš dovolj. Poslušaj me!«

Dolinšek strmi v ogledalo.

Zunaj pod oknom sta na pločniku obstali dve ženski in se zapletli v pogovor. Ena stoji tako, da je ves njen obraz viden v ogledalu na steni bolnikove sobe. V eni roki drži poln cekar, z drugo pa živahno maha in z gibi prazne roke spremlja lastne besede, pripovedovanje, ki ga Dolinšek sploh ne sliši skozi zaprto okno in ne vidi drugega ko odpiranje in zapiranje ust.

»Ti si?« vztrepeta bolnik. »Manica, si res ti? Čemu si prišla? Saj si vendar že dve leti na pokopališču. Da, Manica, ljubila sva se. Kako lepa si bila, mila. Toda ali te ni premotil Ivan? Mar ni bil otrok njegov? Tudi on se je oženil z drugo. Ej, on se je rešil. Sam si je odprl vrata v drugi svet. Ni mu treba jadikovati, ni doživel, da bi mu vzeli vse, kot so meni, šel je prej s tega hudičevega sveta. Po kaj si prišla, Manica? Tako zguban je tvoj obraz. Vsa si nebogljenja. Ah, kako trpim... Kaj mi boš povedala? Čemu si prišla? Mar veš, da se lovim za življenje, za slednji vdihljaj?« —

»Po pravico sem prišla,« sliši govoriti brezzobe čeljusti v ogledalu. »Umaknil si se v to sobo, da bi v miru pričakal svoj konec. A miru zate ne bo več, zapomni si! Miru sploh ni! Vsaj jaz ga nisem poznala, dokler me ni smrt odrešila trpljenja. Oh, le nikar ne misli, da si me potolažil s tistimi sto goldinarji! Takrat si mi z njimi zares zaprl usta, da sem molčala, ko si jemal drugo, mene pa onesrečil in zavrgel ko umazano prnjo. Sina nisi nikoli pripoznal za svojega. A vzredila sem ga tudi brez tebe. Odrastel je in ti prisegal maščevanje. Pa si zvedel, kaj namerava, in si se nesrečnika za vselej iznebil. Neke noči so prišli ponj in ga odvedli v Nemčijo. Kam? Nikoli nisem zvedela,

kam. Tebi pa se je najbrž odvalil kamen s srca, ko si zvedel, da ga ne bo več nazaj. Tebi je to podobno.«

»Jaz... jaz... nisem kriv, Mana! Ivan... Ivan... povedali so mi.«

»Ivan? Ha, Ivan! — Da, tudi on je bil petelin. Pri Bogu, mene se ni dotaknil. Sam veš. Ne pleteniči! Vsaj zdaj, ko te smrt grabi za vrat, si priznaj, da si grešnik. Čemu je vendar vselej tako, da denar tako spridi človeka? Ti, Ivan, France... ne, kaj bi govorila o drugih! S teboj bi se rada pomenila. Sina si mi ubil! Ubogi moj fant! Kako sama sem bila, kako revna! In ti se nisi nikoli spomnil name. Vsega si imel — preveč. Vedel si za mojo bedo. Ah, kako bi ti... ti... ki Jernejki nisi dal niti kile moke, čeprav te je kleče prosila zanjo. Ti si vedno mislil le nase. Nase! Samo nase!«

»Jaz... nase... sam... sam...« blebeta bolnik. »Aaaa...!« zaječi: kot nož ostra bolečina pretakne drobovje.

»Manica!«

Z blodnimi očmi išče po sobi. Nikjer nikogar. Sam je.

»Saj je bil le privid...« dahne. »Mana je mrtva. Že dve leti ji raste trava iz srca. Kaj mi bo očitala; jaz nisem, ne... Aaaaah, mi vsi smo grešniki. Saj niso samo njenega fanta zaprli. Koliko so jih! Kaj bi? Vsi so šli. Mar naj bi se jaz izpostavljaj? Saj mi niso hoteli nič. Niso se jim znali prilizniti, to je vse. Meni se ni zgodilo nič.«

Žgoča bolečina v križu ga je silila, da je sedel. Z osveščenimi očmi je tipal po sobi, pogled mu je spet obvisel na ogledalu.

Pod njegovim oknom je tačas stal neki debeluhar, hribovec, ki je čakal bogvedi koga. Bil je namreč semanji dan in po mestnih ulicah se je trlo ljudi.

»Moj Bog, zdaj pa še ta! Lončar! Lončar, kaj me gledaš? Kakšne oči imaš? O Bog, saj bom padel v te črne votline...«

»Saj mi boš pomagal, kajne? Moraš mi pomagati. Dolinšek, da se izvlečem iz kaše,« je proseče šepetnil Lončar. »Menico mi podpiši! V enem letu bom dolg poravnal.«

Dolinška je oblil mrzel pot. Silna slabost ga je potisnila v blazine. Kakšno onegavo perje je v njih? Vse bôde, skeli, peče, kot da bi ležal na iglah. Za hip je zaprl oči.

»Da, dobrih petnajst let bo tega. Podpisal sem menico. Tisto leto je minilo tako naglo. Lončar ni poravnal dolga. Kriza je bila. Zaslužka nič. Menica je zapadla. Lončarjevo premoženje je šlo na boben. Kaj morem za to? Dolgove je treba plačati. Od dolga ne moreš živeti. Lončar, dobro veš, da je menica potrebovala kritje.«

Mukoma je Dolinšek odprl oči. Z grozo se je zagledal v obilno Lončarjevo postavo, negibno. Vanj sta strmeli dve črni votlini. Lončar je odprl usta.

»Prekleti samogolt! Uničil si me! Vila, ki si jo kupil svoji hčeri, ko se je možila z doktorjem Strdenom, je bila moja vila. Kupljena je bila iz mojih žuljev. Ti hudič, ti!«

»Kaj bi obtoževal? Menica je zapadla in...« je zastokal Dolinšek.

»Pusti menico! To je samo izgovor. Lahko bi počakal, da bi se izvlekel. Sosea sva si bila. A ti nisi bil sosed. Čakal si na plen ko pajek v mreži, kadar potrpežljivo čaka, kdaj se bo v njegovo mrežo zapletla muha. No, vidiš, končno si se ujel tudi sam. Hudič!« — — —

»Hudič, kje pa hodiš tako dolgo!« sliši zdajci povsem razločno spregovoriti kmeta pod oknom svoje sobe. »Čakam te, da bi skoraj pognal korenine!«

In neznanec pod njegovim oknom je z drugim človekom odšel stran — podobe v ogledalu ni bilo več. —

»Mir! Mir! Samo mir mi dajte! Samo miru si še želim, nič več.«

»Mir?« se zgane v njem. »Miru si želiš? Zaman hrepeniš po miru! Tudi drugim nisi dal miru. Povsod si videl samo svoje koristi. Na težave si se požvižgal.«

»Trgovec sem bil. Trgovina je trgovina. Moral sem skrbeti zase, za otroke, za sina Jakoba. O, Jakob! Moj prvorojenec! Vilma! Ljuba moja hči. Kje ste, otroci moji? — — — Zakaj sem ga poslal tjakaj? Da, na varnem je bil. Zagreb je veliko mesto. Laže se izgubiš. Zlasti, če imaš denar, si lahko pomagaš. Ubožec ... Prekleti ustaši! Ustrelili so te, Jakob! Jakob! Na politiko si se pač slabo razumel. To je vse.«

Boleča misel je bila hujša od bolečine v drobovju. Dolinšek je začutil, kako ga stiska za srce žareč obroč. Peklo ga je. Hotel je poklicati sestro. — Le kje hodi? — Toda glasu ni bilo iz njegovih ust. Kje ste, ljudje?

Pogled se je zopet prilepil na gladko zrcalno ploskev.

Koliko obrazov! Na ulici je bila gneča. Ljudje so hiteli sem in tja. Vsem se je mudilo. Kam beže?

»Jakob! Vilma! Kje sta? Kam hitita? Oh, bežite? Vsi bežite ...«

Dolinšku se je zazdelo, da ga nekdo stiska za roko.

»Si ti, Jakob? Čemu si se zapletel z banditi? Vidiš, saj sem ti rekel: Ne upiraj se! Gošarji ne bodo zmagali. Nemci so močni. Pojdi jim s poti! Poglej Vilmo! Oblast ji je naklonjena. Niso oprezovali za njo, kakor za teboj. Z njihovim dovoljenjem bi šla, kamor bi hotela. Ostala je doma. Prav je tako.« —

Poskušal se je nasmehniti. »Jakob ...« je šepnil, boljšeč v zrcalo, ki je odsvitalo visokoraslega mladeniča. »Jakob! Tu ti ne bo dobro. Zadnjič sem igral tarok z našimi tu. Tisti mali gestapovski hudiček Bauman me je spraševal po tebi. S čudnimi ljudmi da se družiš na Bledu. Z ljudmi, ki jih gestapo opazuje. Sin moj, ne maram, da se družiš s sumljivimi ljudmi.«

Čudna so pota usode. Dolinšek je izgubil oba otroke. Jakob je mrtev. Vilma še živi. Sama. Ločena je. Živi v Zagrebu. Nič ji ni hudega. Že zdavnaj je pokopala vsako upanje na kakršnokoli dediščino.

»Da, ničesar več nimam. Kaj sem storil hudega? Garal sem. Moja edina zabava so bile karte ...«

»Da res je. Igral si z nemškimi oficirji. In često zanalašč pustil, da so te preigrali. Bil si dober računar. Vedel si, zakaj si dovolil, da so te obrali.«

»Na sina sem mislil. Samo na sina. Želel sem mu ohraniti življenje.«

»Pa so ga navzlic vsemu počili. Gošarji so ti zamerili, da si ga poslal pod ustaško varstvo. Bolje bi bilo, če bi ga poslal k njim.«

»K njim? Dajte mi mir, vragi!«

Dolinškovo srce je vztrepetalo. Bledi, suhi, dolgi prsti so trznili. Tako slaboten je bil, da jih ni mogel skrčiti v pest.

»S politiko rdečkarjev se nisem nikoli zabaval. A dal sem jim, kar sem mogel. Potihem sem jih podpiral, da oblastniki niso vedeli. Pošiljal sem jim denar, hrano, obutev, perilo.«

»Kaj je bilo to tebi? Kaplja v morje. Malo je bilo vse tisto, kar si jim poslal, ko že drugače nisi mogel. Nikar ne pretiravaj! Igral si pač na dve karti. V ognju si imel dve železi.«

»A izdajal nisem!«

»No, to je resnica! Izdajal nisi. A bil nisi ne krop ne voda. Čepel si doma ko pajek v mreži in čakal, da bo minilo brez tebe.«

»Kako praviš? Pajek v mreži?«

Tedaj je potrkalo na vrata. V sobo je stopila sestra Ksaverija. V roki je držala brizgljo z morfijem.

»Pajek!« je zakričala in spustila brizgljo iz rok, da je padla na parketna tla in se razbila.

»Pajek?« je zahropel umirajoči Dolinšek, ki ga je vzkrik sestre Ksaverije za preblisk sekunde povrn timer k zavesti.

»Da, pajek v mreži! In spuša se! Na pajčini visi in se ziblje prav nad zgavjem. O, Jezus, kakšna ogabna stvar...«

Sestra Ksaverija se je od vseh stvari na svetu že izza mladosti najbolj bala pajkov. Kadar je zagledala pajka, so ji zadrgetala kolena in od gnusa ji je prihajalo slabo. Ta prirojeni strah jo je spremljal skozi vse življenje. In ko je zagledala ogromnega pajka, ki se je po pajčevni nitki spuščal iz svoje mreže, katero si je bil bogvedi kdaj spletel v stropnem kotu nad bolnikovo posteljo, jo je pograbil paničen strah, da je zakričala in spustila iz rok brizgalico z morfijem.

»Pajek v mreži... Pajek v mreži... Pajek v mreži...« je sprva glasno, potlej pa vedno šibkeje odmevalo v bolnikovem sluhu. In čudno, te besede so ga pomirjale ko morfij. Namah se mu je v polzavednem stanju zazdelo, da se tudi sam spreminja v velikanskega pajka, ki se zapleta v lastno mrežo; zapleta, da ne more iz nje; zapleta, da ga duši, duši, duši — — —

»Usmiljeni Bog, kaj sem storila?«

Sestra Ksaverija je vsa nesrečna stala na mestu in gledala na pod, v razbito brizgljo. Brž zatem pa je pohitela iz sobe in se vrnila z omelom in smetišnico. Pometla je črepinje in mimogrede zamahnila z omelom po pajčevini. Pajek se je odlepil od pajčevine in padel v kot za posteljo. Potem je prišla bolnika za zapestje, da bi mu otipala žilo: mlahava roka je omahnila preko posteljne stranice, ko jo je v strahu izpustila, ter mrtvo zanihala.

Nihalo v stenski uri je obstalo.

Sestra Ksaverija se je prekrižala in zažebala:

»Za dušo pokojnega... Oče naš...«